

Egy Tamási-novella népmesei forrásai

Tamási Áron novellaköltészetét Féja Géza már negyed századdal ezelőtt „magyar ezeregyéjszaka”-nak nevezte, Izsák József pedig nemrég megjelent kisonográfiájában (*Tamási Áron*. Bukarest, 1969) mese-, ballada- és tréfanovellát, valamint biblikus példázaton és népi mitológián alapuló elbeszéléseket különböztet meg Tamási novellisztikájában. Valóban, aligha van Tamásinak olyan méltatója, aki akár egyes művek, akár az egész életmű kapcsán a folklorra mint gyökerre vagy forrásra, mint modellre vagy párhuzamra ne hivatkoznék — anélkül azonban, hogy egyes Tamási-művek konkrét szembesítését megfelelő folklóralkotásokkal aprólékosan elvégeztük volna. „Tamási Áron és a folklór”: nyilvánvaló, hogy egy ilyen szerteágazó és szerfölt munkai igényes témát szinte lehetetlen kimeríteni, ám bármilyen szerényen és adalékszerűen, egyszer mégiscsak hozzá kell kezdeni. S ha már a folklór feneketlen tengerében Tamási egyik ritka népmesei forrására — úgy vélem — rábukkantam, talán megérdemli, hogy felmutassam, másokat is hasonló kutatásokra és eredményekre ösztönözve.

A *Szorgalmas tojás* című novelláról van szó (Tamási Áron *Összegyűjtött novellái*. Budapest, 1967. II. 244—252). Jó volna, bár helyszüke miatt lehetetlen itt az egész novellát reprodukálni, így kénytelen vagyok minden külső-belső ékességétől megfosztva csak a vázát közölni, hogy mielőbb a minket érdeklő részlet birtokába jussunk.

Gyula lakodalmát ülik a második világháborút követő szűkös időkben. „Nehéz világ van, s az új pár is példásan szegény.” Annál nagyobb az örömteli csodálkozás, amidőn Gyula egyik keresztapja, Kádár Kelemen belép a kapun az ajándékkal: „A következő percben ámulva kellett látni, hogy két gyönyörű ökör a kinyitott kapuban megjelenik. Patyolatfehér volt mind a kettő, fiatal és erős; s egyformán futott még a szarvuk is, mint jó két énekesnek a nótája, amikor együtt és egyet énekelnek. Szép erőben és lassú méltósággal jöttek bé a füves udvarra az ökrök, virágos fejjel és írásos új járommal a nyakukban.” A másik keresztapából, Nagy Mártonból ki is buggyan önkéntelenül a dicséret: „Szép adomány!”

A lakodalmi ebéd után, csendes borozgatás közben, épp Márton gazda indítására meséli el aztán Kelemen gazda a két ökör történetét. Ez a történet huszonöt esztendővel korábban kezdődött, amidőn Gyulát keresztelték. Akkor a nagygazda Márton egy bárányt, Kelemen csak egy tojást tudott adni a keresztfiának. Az ajándékoztatás láttán Márton elkacagta magát, és csúfondárosan így szólt: „Ez már derék ajándék!”

„Nekem rosszul esett — folytatja Kelemen —, hogy szegény ember ajándékával a nagyobb gazda csúfolódik. Rosszul esett, de nem szóltam semmit, hanem megfogtam a tojást, hazavittem, s azt mondtam az asszonynak, hogy tegye tyúk alá, hogy a tyúk költse ki. Lett belőle egy ügyes kis csirke, a csirkéből kendermagos

jóféle tyúk, amelyik nyolcvanhárom tojást tojt a következő tavaszig. Nyolcvanhármat, Márton! S abból harminchármat ismét megültetett az asszony, ötven tojást pedig eladtunk, hogy abból zabot vegyünk a csirkének. A harminchárom tojásból kikelt huszonhét csirke, lett belőlük öt kakas, s a többi mind tyúk! A tyúkokból egy malacot vettem a következő esztendőben. A kakasok árán disznó lett belőle. A disznóból pedig négy juhot vettem, Márton! S tíz esztendő múlva ötven juhom volt, s minden, amivel tartani kellett! Aztán a juhok egy résziből két marhát vettem. Azokkal is megsegített az Isten, úgyannyira, hogy a tojástól számítva húsz esztendőre már nyolc marha állott a pajtában, s vettem öt hold földet is a lábuk alá. Ma pedig valamicskével több is van, s hála Istennek, megélhető állapotban vagyok. Gondoltam hát ma délelőtt, hogy immár itt a nap, amikor a tojást visszahozhatom az én keresztfiamnak.“

A novella végén Márton a pajtába megy, hogy megint megcsodálja a két ökröt, s amint szénát rázogat eléjük, egy tojás akad a kezébe. „Márton gazda azon gondolkozott, hogy ezzel a tojással, mit a jó szerencse gurított a keze alá, ő is elkezdí, amit Kelemen oly mesésen végbevitt. Ahogy azonban lépett volna be a küszöbön a házba, valahogy megbotlott, s a tojást a földre ejtette. Úgy széjjelment abban a percben, mintha úgy tojta volna valami gazdátlan és reménytelen tyúk. Megrettenve nézte Márton gazda, hogy milyen egyszerre eltörte minden tervét.“

Bizonyára különösebb szakismeretek nélkül is megérzi az olvasó ebben a novellában a folklór ízét, a szakember pedig azonnal felismeri az írásműnek nem is egy, hanem többrendbéli folklór-vonatkozását.

A tréfás népmesék egyik jól kikristályosodott alkotási módszere két tréfahős esetének, történetének, kalandjának párhuzamos bemutatása. Kettejük közül az első mindig a pozitív, a második a negatív figura. Az első mindig földhözragadt szegény, a második nagygazda. Lehetnek egymás testvérei is: ilyenkor az első mindig a kisebb, szegényen és sok gyermekkel, a második a nagyobb, gyermektelenül, gazdagon és dőlyfösen. A pozitív hős szorgalommal, szerencséivel vagy furfanggal kiérdemelt sikeréből okulva és attól indítatva, a negatív hős pontosan azt akarja véghez vinni vagy megsokszorozni, amit a pozitív hős megvalósított, ám terve vagy félreértés, vagy véletlen folytán törvényszerűen dugába dől, sőt visszájára üt ki. Magyar népmesekatalógusában Berze Nagy János (*Magyar népmesetípusok*. Pécs, 1957. I—II.) az ilyesféle meséket két típusban rendszerezte, éspedig 905.* *A szegény és gazdag ajándéka*, valamint 1535. *Kis és nagy Kolozs*. Antti Aarne—Stith Thompson nemzetközi népmesekatalógusában (*The Types of the Folktale*. A Classification and Bibliography. Second Revision. Helsinki, 1961) az utóbbi típusnak a címe, öt világrész meseváltozatait összesítve, a tartalmat szintén jól szuggerralja: *A gazdag meg a szegény paraszt*.

Tamási novellája szintén e típusok egyik lehetséges változata: Márton gazda Kelemen gazda példáját szeretné követni a tojástól az ökörig, ám a küszöbön megbotlik, a tojás összetörik, s ezzel egész terve füstbe megy.

Füstbe ment terv: Petőfinek ezt a verscímét használta fel Berze népmesekatalógusában az 1430. típus jelölésére, ama típuséra, amelybe Tamási novellájának külön ez a második epizódja illik. Az egész novella mesei szerkezetének ismerete után ugyanis érdemes lesz a novella e második, majd első epizódját külön szemügyre vennünk.

A „Füstbe ment terv“ egyike a világ leggyakoribb, legnépszerűbb tréfáinak. Aarne—Thompson katalógusában, ugyanazon szám alatt, *A férj meg a felesége légvárakat épít* címen, a változatok sokasága sorakozik, sőt kiderül, hogy a téma nemcsak a folklórban, hanem a világirodalomban is fölöttébb kedvelt. Utóbbi vonatko-

zásban érdemes még felütnünk György Lajos anekdotakatalógusát (*A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai*, Budapest, 1934). György 118. *Lac effusum* („Kiömlött tej”) cím alatt rendszerezi a téma világirodalmi és magyar feldolgozásait, amelyek közt legismertebb talán La Fontaine *La laitrière et le pot au lait* („A tejesasszony és a tejeskanna”) című verses fabulája. A tréfa eddig ismert legkorábbi változata a *Pancsatantra* V. könyvének 9. meséje: *A légvárépítő pap*. Lévén ez a szanszkrit mesekönyv meglehetősen ritka, idézem belőle Tamási novellaepizódjának másfélezer éves indiai pártját:

Élt egyszer egy városban egy Szvabháva-krpana nevezetű bráhma. Volt ennek egy fazeka, színültig tele összekoldult darával, amit a szájától megvont. Ezt a fazekat fekvőhelyre fölér egy falba vert cövekre akasztotta, s nem tudott betelni a nézésével. Egyszer aztán éjjel fekvőhelyén heverve tervezetésbe merült:

— Ez a fazék — mondotta — színültig tele van darával. Ha éhínség fog kiütni, száz rupiát kapok majd érte. Ezen a pénzen két kecskét fogok venni. A kecskék hat hónaponként meg fognak elleni, úgyhogy egész kecskenyájam lesz. A kecskék árán teheneket veszek, a tehenek árán bivalyteheneket, a bivaly-
tehenek árán kancákat. Ha a kancák megellenek, sok lovam lesz. A lovakat is eladom, s akkor sok aranyam lesz. Ezen az aranyon négyszobás házat fogok építtetni. Aztán majd egy bráhma jó a házamba s szép leányát szép hozományjal hozzám fogja adni. Feleségemtől egy fiúcska fog születni, akinek a Szóma-sarman nevet fogom adni. Ha aztán fiam akkora lesz már, hogy a térdemen lovagoltathatom, egyszer egy könyvvel a kezemben az istálló hátsó részében fogok üldögélni és olvasgatni. Szóma-sarman majd meglát engem, s anyja öléből hozzám kívánkozik, hogy térdemen lovagoltassam. Miközben felém közeledik, a lovak patái alá kerül. Erre én majd dühösen rákiáltok a feleségemre: „Vidd el innen ezt a gyereket!” De feleségem házi teendőkkéll lesz elfoglalva, s nem hallja a szavamat. Erre felugrom, s megrúgom az asszonyt.

Gondolataiba mélyedve most csakugyan megrúgta — a fazekat. A fazék összetört, s Szóma-sarman atyja egészen fehér lett a reá ömlő darától (*Pancsatantra*. Szanszkrit eredetiből fordította Schmidt József. Gyoma, 1924. 233—234).

Noha a szakirodalomban számos utalás történt Tamási keleti filozófiai gondolkodására, a szóban forgó tréfáért nem kellett a *Pancsatantra*ig nyúlnia, hisz hála gyakoriságának, a magyar folklórban is könnyen megtalálta. Példaként egy kiadatlan változatot idézek a Tamási udvarhelyszéki pátriájával szomszédos Kőhalom környéki Nagymohából (Mg 1445.Ig a Románia SzK Akadémiája Kolozsvári Fiókja Folklór Osztályának archívumában). *A cigán csitkói* címen mesélte Mátyás Dénes 78 éves. Gyűjtöttem 1966. december 9-én, a hangszalagról lejegyeztem 1967. február 11-én:

A cigány dolgozott, s azt mondta, kinek dolgozott: adjon neki egy kotló alá tojást és kotlót is.

Hát adtak, és hazavitte, s megültették a feleségivel, s az ágy alá tették. Azt mondja a feleséginek:

— *Kikölti, eladjuk, veszünk egy malacot. Az felnő, abból lesz egy nagy disznó, malacozik. Eladjuk jó drágán a malacokot, eladjuk a göjét is, egy kicsi szekeret veszünk s két csitkót. S osztán mikor én felülök, s felülsz te is, akkor azt mondom: Na hí!*

S a cigány itt a seggit odacsapta az ágyhoz, s az ágy betörtött (a mese-mondó nevet), s béestek, leestek a kotlóra, s a tojások összetörttek, s a kotlót is megölték.

S neki ezér nincsen most csitkója, a cigánnak.

A szanszkrit meg a nagymohai tréfa, valamint Tamási novellája között, a részletek különbségei ellenére, nyilvánvaló a tipológiai azonosság. Tamási a Márton gazda epizódját kétségtelenül a folklórból merítette, a híres nemzetközi téma tehát újabb magyar irodalmi feldolgozással gyarapodott.

Nem ily egyszerű az eset a Kelemen gazda epizódjával. Folklorisztikailag nyilvánvaló, hogy ez utóbbi az előbbinek úgynevezett „komoly párja”: míg az ugyan-

azon indítású-menetű-célú tervek közül a Márton gazdáé meghiúsul, a Kelemen gazdáé megvalósul. Az ilyesfajta mese-párok, tréfa-párok a folklórban nem szokatlanok, lennie kell tehát egy olyan mesének, amely szerint a tojás hozama végül nemcsak az előre ugró képzeletben, hanem szorgos munka árán valóságosan is ökörré gyarapszik. A típus meglétét sugalmazza a parasztság praktikus anyagias gondolkodása is, amely évezredek során természetes és szükségszerű módon alakult ki, s amelynek értelmében a hasznos állatok szaporulata a parasztagazdaságban nagyon számon tartott tényező. Mi több, épp a keresztpától kapott ajándékállat szaporulatát emlegeti *A Tarka s a Barna* című, sajtó alá menő magyardécsei népmese alábbi kis részlete, mondotta Balla János 69 éves, 1968. július 14-én gyűjtötte Balla Tamás beszercei diák:

...*Egyszer a fiúk az iskolában arról beszélgettek, hogy kinek mit adott a keresztpaja, amikor kicsi volt. Mindegyik sorolt fel borjút, bárányt, libát. János azt mondta:*

— *Nekem keresztpám ezt a ruhát adta, ami rajtam van.*

...*Más esztendőkön megint elékeztek. János megint a ruháját mutatta, amék még új volt.*

— *Ó, a miénk többet ér annál! Azóta mennyi szaporodott róluk!*

Ily meggondolások után a szorgalmas tojás példázatának népmesei forrását keresve, a nemzetközi katalógusban a 821B. *Főit tojásokból lett csirkék* című mese ötlík szemünkbe, a következő típusváltozattal: „Sok évvel azután, hogy a vendég megette őket, a kocsmáros hatalmas összeget kér tizenkét tojásért, úgy indokolva, hogy azokból azóta csirkék keltek volna ki, ezek tojásokat tojtak volna stb. Az ördög mint ügyvéd belép, és azt követeli, hogy a kocsmáros főzze meg a borsóját elültetés végett. »A megfőtt borsószemek ugyanúgy kikelnek, mint a megfőtt tojásokból a csirkék.« Az ördög elviszi a bírót.“ Berze katalógusában ugyanezen szám alatt, *Ördög mint ügyvéd* címen, a típusnak csak egy változatát találjuk, jóllehet a magyar folklórban sem ritka; legutóbb például Kurcsi Minyától hallottuk (*Kurcsi Minya havasi mesemondó*. Bukarest, 1969. 49).

A 821B. mesetípust tehát tudomást szerzünk a tojás óriási hozamáról, a számítás azonban hamis nyerészkedés céljából történik; ezért a csaló lelepleződik. A típus és Tamási novellája közt tagadhatatlan a rokonság, anélkül azonban, hogy a novella népmesei forrását megtaláltuk volna.

Nos, Aarne—Thompson nemzetközi katalógusában nincs „Szorgalmas tojás“ típusú mese. Mivel a nemzetközi katalógus az összes korábbi nemzeti katalógusok, nagy mesegyűjtemények, monográfiák és számtalan szaktanulmány szintézise, többkevesebb bizonyossággal állíthatni, hogy a keresett típus az utóbbi évekig világszerte ismeretlen volt. Biztonságból még külön kérdést intéztem Sabina Stroeiescuhoz (Bukarest), a tréfás román népmesék sajtó alatt levő új katalógusának szerkesztőjéhez, valamint Kovács Agneshez (Budapest), a készülő új magyar népmesekatalógus szerkesztőjéhez: efféle típussal sem a román, sem a magyar folklórban, sem az általuk használt nemzetközi anyagban nem találtak.

Ily körülmények közt bizonyára figyelmet érdemel *A keresztpa ajándéka* című kis mese, amelyet ugyancsak Mátyás Dénestől gyűjtöttem Nagymohában 1967. július 15-én, majd az Mg 1585.In hangszalagról lejegyeztem szeptember 14-én. Dénes bácsi példája mutatja, hogy egyazon mesemondó repertóriumában jól megfér egymás mellett valamely típus tréfás és komoly párja, ezúttal a „Füstbe ment terv“ és a „Szorgalmas tojás“ meséje.

Dénes bácsi azonban nem ezért oly nevezetes mesemondó. Repertóriumának tudományos feldolgozása és alaposabb tanulmányozása során derült ki, hogy a ha-

gyománys, szóbelileg örökölt folklór-témákat tekintve (tehát az olvasmányokat és az élménytörténeteket mellőzve), ő a mesék száma szerint az eddig ismert legtermékenyebb magyar mesemondó, és nemzetközi viszonylatban is kevés a hozzá hasonló. Ettől a világtalan öregtől 1966—1968-ban 375 prózai népköltészeti alkotást vettem hangszalagra. Vaksága folytán megelégedett memóriájának, szótlán magányában kifejlődött közlési vágyának, vége-hossza nélküli türelmének és odaadásának köszönhető, hogy párját ritkítóan gazdag anyagát hét gyűjtőút során megörökíthettem (bővebben lásd róla: *Ismerkedés Mátyás Dénes nagymohai mesemondóval*. Utunk, 1969. február 14. és *Dénes Mátyás, ein blinder Märchenerzähler*. Deutsches Jahrbuch für Volkskunde, XV. 1969/II).

Aligha véletlen, hogy egy ily ritka mesét egy ilyen kimagaslóan nagy tudású mesemondónak köszönhetünk:

Egy legény egy nagygazdánál szolgált, s megházasodott. Hát született egy fiacskája. A nagygazdát hitta meg komának. Az ajándékozott egy tojást.

Mint fiatal párok, akkor ültetett a felesége egy kotlót. A tojást meggyezették ceruzával, betették a kotló alá. Kikötötte, hát tyúk vót. A tyúk más évbe annyit tojott, hogy kétszer ültették, s a csirkéket felnevelték, s abból vettek egy jó gőjemalacot.

A malac hamar szaporitt; mikor egy éves vót, malacok voltak mellette. Eladták. Másodszor is malacok; el. Két éve adták el a malacokat, akkor vettek két ökörbornyut belőlök, éveseket. Azok nőttek fel. De a gője megvót azért: malacozott, adták el; malacozott, adták el, hogy vettek ekét, taligát, boronát.

S a két tinó felnött, hogy jármas vót. Az ember dolgozgatott véllek. A gője malacozott megint, eladták, egyet megtartott, s a gőjéből s a többi malacokból új, kis jó házat csinált az apa; csinált egy jó kis házat, kamarát, kis házat, első házat, de mind abból. Az a gőjemalac malacozott és szaporított, úgy hogy vettek jó szekeret; eladták a malacokat s a gőjét; szekeret (vettek).

De már a keresztfia is felnött, hogy katanának besorozták. Az apja dolgozott a szekérrel, a tulkokkal, s egy gőjemalac malacozott, s abból vót disznójuk saját részekre is. A fiú mikor leszerelt, minden vót, s megházasodott. De már akkor a keresztapa más ajándékot adott. Adott egy jó éves bornyut, négy darab juhot; a val ajándékozta meg a keresztfiát.

Dénes bácsinál a tojást nem a szegénysége miatt megbántott keresztapa, hanem az édesapa szaporítja meg fia javára, a nagymohai mese, valamint a Tamási-novella tipológiai azonossága azonban kétségtelen. Dénes bácsi a mesét fiatal szolgálégény korában egy szomszédos faluban hallotta: „Eztet így beszélték a szászok, de jól tudtak magyarul. Lemneken Bara Tumus, a mesélte eztet el.“ Szászok mesélése magyarul: a kétnyelvű mesemondás egyik példája. S ha már magyarul mesélték, nyilvánvalóan anyanyelvükön is szokták mondani, tehát valószínű, hogy a típus az erdélyi szász folklórban szintén honos.

Tanulság: Tamási a szorgalmas tojás példázatát is kimutathatóan a folklórból merítette. Forrása ezúttal egy fölöttébb ritka mesetípus, amelynek csak egyetlen változatát ismerjük. S ha már ez a változat szerencsésen felszínre került, nemzetközi tudományos használat céljából aligha tudnánk neki találóbb típuscímet adni — *Szorgalmas tojás* —, mint amelyet Tamási oly ragyogóan kigondolt.

Faragó József

A kolozsvári Botanikus Kert történetéhez

A mai Racoviță Intézet körül, a diákokthoz épületei mellett volt régi Kolozsvári Botanikus Kert történetéről, a múlt évben több ízben is olvashattunk. Mikó Imre cikkéből (*Brassai a Botanikus Kertben, Igazság, 1969. szeptember 20*) tudjuk, hogy a kert első, közismert botanikusaihoz tartozott Brassai Sámuel és Herman Ottó. Brassai Sámuel kezdettől, 1859-től az Erdélyi Múzeumnál dolgozott, eszerint az ő nevéhez fűződik a régi Botanikus Kert megszervezése. Ezt még az 1920-as, 30-as években is sokszor keresték fel a diákok, akik csendben akartak tanulni. Az Erdélyi Múzeumnak azonban volt egy, ma már alig ismert botanikusa és geológusa, aki Brassai Sámuel előtt is gondolt a Botanikus Kert tervszerű kifejlesztésére. Pávai Vajna Elek volt az a tudósunk, aki már az 1850-es években is gondolt az akkor még gróf Mikó Imre tulajdonában levő kertre, és azt külföldi tapasztalatai alapján szerte volna erdélyi botanikus kertté fejleszteni.

Pávai Vajna Elek életéről alig tudunk valamit, mert nem hagyott maga után nagyobb tudományos munkákat, és fiatalon halt meg, 1874. május 13-án. Ahhoz a diáksereghez tartozott, amely az 1840-es években Nagyenyeden, a Bethlen-kollégiumban, Zeyk Miklós előadásai nyomán megszerette a természettudományokat, és utazásokkal is állandóan gazdagította ismereteit, tágította látókörét. Nagyenyedi tanulmányai után Pávai Vajna Elek Selmechányára ment, majd Bécsben, Németországban, Párizsban és Londonban képezte ki magát geológussá. Azután részt vett egy amerikai expedícióban, Braziliában is járt és Kelet-India felé tért haza. Utazásai élményeinek még friss hatását észrevehetjük a *Kolozsvári Közöny* 1857. évfolyamában megjelent cikksorozatában. Pávai Vajna ezt a cikksorozatot névtelenül közölte, és így a szerző neve rejtve maradt, illetőleg feledésbe ment. Orbán Balázs azonban tudta, hogy a *Természetrizsi cikkek* „érdemes szerzője”, aki egész Erdély természettani ismertetésén dolgozott, nem más, mint Pávai Vajna Elek. A *Székelyföld leírása* borszéki fejezetében hivatkozott rá, s egészen át is vette természettani magyarázatait és legfontosabb botanikai megfigyeléseit.

A *Természetrizsi cikkekben* egy nagyon alapos, sokoldalúan képzett tudós mutatkozott be, aki Borszék földrajzi fekvését és természeti kincseit első ízben mutatta be tudományos felkészültséggel az olvasóknak. Borszék akkoriban már Erdély egyik legkedveltebb fürdőhelye volt, külföldiek is látogatták. A borszéki borvizet „a borvizek királynéjára”-nak nevezik, és külföldi orvosok is ajánlják betegeknek. Borszék irodalma is elég gazdag volt már az 1850-es években, de jórészt orvosok és kirándulók, utazók írtak róla, akik vizének gyógyító hatását és a vidék szépségeit dicsérték. Nyugodtan mondhatjuk ezért, hogy Pávai Vajna Elek volt az első természettudós, aki Borszék természeti világát tudományos alapossággal leírta, és különös figyelmet szentelt a vidék faunájának, flórájának.

Borszék azonban csak kiindulási pontja Pávai Vajna Elek munkájának. Többre törekedett ennél: egész Erdély növényvilágát be akarta mutatni a hazai közönségnek és az idegeneknek. Erre vall cikksorozatának a Botanikus Kertre vonatkozó része, amely a kert kialakításával kapcsolatos első tervekre világít rá. Pávai Vajna Elek valószínűleg gróf Mikó Imrére és a későbbi múzeumi kertre gondolt, amikor a következőket írta: „Egy pár növénynek a magvát is küldöm, melyek múzeumunk kertjében lennének illő helyre elvetendő, sőt Erdély legritkább növénymagvainak rendre-rendre beküldését ezennel ígérem, hogy az utazó külföldi pillanatra áttekinthesse hazánk virányainak jellemző képviselőit. Ugyanis több külföldi fűvészkert-

tet ismerek, melyekben nagy gonddal ápolják a forróövi tengéletet, míg a honiak nevezetesebbjei hiányzanak... Előre képzelem, mely gyönyörűen veendi ki magát a múzeum kertjének felső részében kárpáti mész és homok-kőből mesterkéltszikk-lácskákra ültetendő törpe fenyők között a campanula carpatica-gentiana, frigida-swertica, punctata lychensis, nivalis telekia speciosa, a sexifraga és silene több ritka fajával. Hát még egy, a forrás alatt rögtönzendő kis ingoványban Erdély leg-szebb növénye, a pálcza kajmár más mocsariakkal mily kellemes látvány leend“ (Kolozvári Közöny, 1857. 78).

Pávai Vajna Elek régi stílusú mondatait ma már nehezen tudja követni az olvasó, azt azonban könnyen megértheti, hogy virágmagvakat küldött Kolozsvárra, és egy botanikus kertet akart létrehozni, amelyben a látogatók megtalálják az összes erdélyi növényeket. A pálcza kajmárról azonban ma már valószínűleg a botanikusok sem tudják, hogy az mi lehet, ezért meg kell írunk, hogy azt általában *pompás kakastaréj* néven ismerik (*Pedicularis sceptrum carolinum*).

Pávai Vajna Elek volt az első botanikusunk, aki megállapította, hogy ez a ritka növény, valamint a cserjés nyír (*Betula humilis*) Borszéken a Sárosban még tenyészik, de „itt is már nagyon kevés példányban“. Ezt a két növényt később is a hazai ritkaságok között tartották számon a botanikusok, így Nyárády Erasmus Gyula *A vizek és a vízben bővelkedő talajok növényzetéről a Hargitában* című tanulmányában, mely 1929-ben a sepsiszentgyörgyi múzeum évkönyvében látott napvilágot.

Az 1850-es években Kolozsvárnak még nincs igazi botanikus kertje, de a tervek már megszülettek, és előkészítették a jövőt. Pávai Vajna Elek személyében egy világjárt tudós korszerű elgondolásai is hatottak a kert kialakítására. Munkásságának további eredményeit Kolozsvárt kell felkutatnunk.

Vita Zsigmond

Kisgyörgy Tamás:
Oda a Naphoz